

דף שבועי

בס"ד

פרשת בא, תשפ"ב, מספר 1452

שאלת כלי כסף וכלי זהב מהמצרים- הצידוק המוסרי והתיאולוגי שמעון שרביט

היתה. ואין טעם לשאול למה, כי השם ברא הכל, והוא נתן עושר למי שירצה ויקחנו מידו ויתננו לאחר. ואין זה רע, כי הכל שלו הוא".

ב. הכלים ניתנו להם במתנה

יש שפירשו את הפועל "שאל" במשמע 'נתן שלא על מנת להחזיר', והכלים ניתנו במתנה גמורה, כמחווה של שכנות טובה. ושמה אף כאות חרטה על שנהגו ברשעות.

יוסף בן מתתיהו (יוספוס פלאויוס):¹ "...והמצרים כיבדו אותם במתנות; אלה כדי שימהרו, ואלה מתוך ידידות של שכנים שהיו רוחשים להם. והם יצאו, והמצרים בוכים ומתחרטים שנהגו בהם ברשע".

רס"ג: "וְשָׁאֵלָה" – תקבל במתנה (שמ' ג:כב). 'וְשָׁאֵלוּ' – ויקבלו מתנות מן המצרים" (שמ' יא:ב).

רבנו חננאל:² "וְשָׁאֵלָה אֵשֶׁה מִשְׁכָּנְתָּה" – חס ושלוש שיתיר הקב"ה לגנוב דעת הבריות, שישאלו מהם כלי כסף וכלי זהב ולא ישיבו להם, אבל לשון "וְשָׁאֵלָה" הוא שתתן לה במתנה".³

רשב"ם: "וְשָׁאֵלָה אֵשֶׁה מִשְׁכָּנְתָּה" – במתנה גמורה וחלוטה, שהרי (כתוב) 'וְנָתַתִּי אֶת חֵן הָעַם' (שם:כא). כמו 'שאל ממני ואתנה גוים נחלתך'. זהו עיקר פשוטו ותשובה למינים".⁴

ג. הכלים ניתנו בתור מענק שחרור:

חזקוני צירף בפירושו הסברים שונים (ראו להלן גישות ד-ה): "לא תלכו ריקם" – כי הם יעניקו לכם מג' מינים כסף וזהב ושמלות, לקיים 'יצאו ברכוש גדול' דוגמת הענקת עבד" (צאן גרן ויקב).⁵

שד"ל: "וְשָׁאֵלָה אֵשֶׁה" – ... גם לשון 'שאלה' ידוע שהוא על מנת להחזיר... והאמת כי זה תחבולה מאת ה'... וה' רצה במשפט וצדק, שלא יצאו ישראל ממצרים ריקם, ועם עיקש ציווה להתפתל... אמנם יש משיבים: הן אמת כי בדין נטלו ישראל מה שהשאלו המצרים אשר השתעבדו בהם, ואשר הניחו בידם

בהתגלות ה' בסנה נאמר למשה: "וְנָתַתִּי אֶת חֵן הָעַם הַזֶּה בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וְהָיָה כִּי תִלְכּוּן לֹא תִלְכוּן רִיקִם. וְשָׁאֵלָה אֵשֶׁה מִשְׁכָּנְתָּה וּמִגֵּרַת בֵּיתָה כָּלִי כֶסֶף וְכָלִי זָהָב וּשְׂמֹלֹת וּשְׂמֹתֶם עַל בְּגֵיכֶם וְעַל בְּגָדֵיכֶם וְנִצַּלְתֶּם אֶת מִצְרַיִם" (שמ' ג:כא-כב). והדברים נשנים בלשון דומה לפני מכת בכורות, ובפעם השלישית, ביציאת מצרים, התורה מספרת על מימוש השאלה: "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כְדָבָר מֹשֶׁה וַיִּשְׁאַלוּ מִמִּצְרַיִם כָּלִי כֶסֶף וְכָלִי זָהָב וּשְׂמֹלֹת. וְהָיָה נָתַן אֶת חֵן הָעַם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וַיִּנְצְלוּם וַיִּנְצְלוּ אֶת מִצְרַיִם" (שמ' יב:לה-לו).

חכמי ישראל שבכל הדורות נדרשו להתמודד עם שאלות מוסריות ואמוניות קשות בפרשה זו, ובראשן: 1. משמעות הפועל "שאל מ-" היא: 'קיבל על מנת להחזיר', והרי בני ישראל ביקשו לצאת ממצרים ולא היה בדעתם להחזיר?! זוהי גנבת דעת ועימה גנבת ממון! 2. שאלת הכלים אינה פרי פעולה ספונטנית של העם, אלא הוראה מגבוה (!) – הכיצד!?

תשובות שונות ניתנו לכך, והכול לפי הזמן והמקום של הפרשן. מקצת הפרשנים חשו במתקפה נגד המקרא והיהדות (מצד האיסלאם והנצרות), ובתשובותיהם ניכרת נימה של אפולוגטיקה. העיון בפירושים לדורותיהם מעלה שיש שיש גישות עיקריות בפתרון הבעיה.

א. קיום ההבטחה לאברהם

ברית בין הבתרים הובטח לאברהם: "וּגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנִי וְאַחֲרָי כֵּן יֵצְאוּ בְּרֶכֶשׁ גָּדוֹל" (בר' טו:יז). ולכך מכוון הפסוק "וַיֵּךְ כָּל בְּכוֹר בְּאֶרְצָם רִאשִׁית לְכָל אוֹנֶם. וַיּוֹצִיָאֵם בְּכֶסֶף וַזָּהָב וְאִין בְּשֶׁבְטֵי כּוּשׁ" (תה' קה:לו-לז).

ברכות ט ע"א: "אמר ליה הקב"ה למשה: ... ואמור להם לישראל: בבקשה מכם, שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב, שלא יאמר אותו צדיק: "וְעַבְדוֹם וְעָנּוּ אֹתָם" (בר' טו:יג) – קיים בהם, "וְאַחֲרָי כֵּן יֵצְאוּ בְּרֶכֶשׁ גָּדוֹל" (שם:יד) – לא קיים בהם".

ראב"ע: "ויש מתאוננים ואומרים כי אבותינו גנבים היו. ואלה הלא יראו, כי מצוה עליונה (=מה')

1 קדמוניות היהודים, ספר שני, עמ' 68.
2 מובא בפירוש רבנו בחיי לשמ' ג:כב.
3 אין זו המשמעות העיקרית של הפועל במקרא ולאחריו. העניין הלשוני-סמנטי לא יידון כאן.
4 לנוצרים.
5 וְכִי תִשְׁלַחְנּוּ חֶפְשֵׁי מַעֲמָךְ לֹא תִשְׁלַחְנּוּ רִיקִם. הַעֲנִיק תַּעֲנִיק לוֹ מִצֶּאֱנָךְ וּמִגֵּרְךָ וּמִיִּקְבְּךָ אֲשֶׁר בְּרֶכֶךָ ה' אֱ-לֹהֶיךָ תִתֵּן לוֹ" (דב' טו:יג-יד).

* שמעון שרביט הוא פרופסור אמריטוס של אוניברסיטת בר-אילן ורקטור המכללה האקדמית אשקלון.
** המאמר מוקדש לנכדי היקר, יונתן נ"י, בן נועם ומרב שרביט, לרגל היכנסו לעול המצוות. יהי רצון שיגדל בתורה, בחכמה ובדרך ארץ, והוריו ימשיכו לרוות ממנו נחת.

זה את כלי ביתם ובתיהם ושדותיהם שישארו במצרים ששונים כמו הכלי כסף ששאלו מאתם... וא"כ בעת ששאלו הכלים שהיה השילוח ע"מ לשוב, היתה השאלה ע"מ להחזיר, ובעת היציאה... א"כ הם בעצמם מחלו על הכלים, אחרי שגרשו אותם ע"מ שלא לשוב וממילא לא יוכלו להביא את הכלים בחזרה, הרי מחלו להם על הכלים".

רד"צ הופמן: "וְהָיָה כִּי תֵלְכוּן" (שמ' ג:כא), לפי שהאמתלה ללכת דרך שלוש ימים לזבוח וכו' תגרוור אחריה שבני ישראל יאלצו להשאיר את רכושם בארץ מצרים, מבטיח ה' כי למרות זאת לא יצאו משם ריקם, אלא שבעד הרכוש שישאירו במצרים יפוצו על ידי אותם כלי כסף וכלי זהב שישאלו – ידרשו מן המצרים".

ו. הכלים נלקחו בתור שלל מלחמה

פילון האלכסנדרוני: "בין כך ובין כך היטיבו לעשות: בין נטלו, כבעת שלום, את השכר ששללו... (ראו לעיל, גישה ד), בין החליטו, כבעת מלחמה, לקחת את רכוש האויב כחוק המנצח...".

ספרי דברים קכ: "מה במצרים הענקתי לך ושניתי לך אף אתה הענק לו ושנה לו... וכן הוא אומר כַּנְפֵי יוֹנָה נִחְפָּה בַּכֶּסֶף (תה' סח:יד) זו ביזת מצרים, וְאַבְרוֹתֶיהָ בִּירְקָק חֲרוֹץ (שם) זו ביזת הים.

ספורנו: ונצלתם את מצרים – "אף על פי שתקבלו הכל מהם דרך השאלה, ותהיו חייבים להחזיר, הנה תקנו אחר כך את הכל בדין, ברדפם אחריכם להלחם בכם ולשלול את שלכם. כי אמנם כאשר מתו באותה המלחמה, כי ה' נלחם, היה בדין מדה כנגד מדה כל שלל הרודפים לנרדפים, כמנהג בכל מלחמה".

ואסיים בסיפור המאלף של התלמוד (סנהדרין צא ע"א) על ההתדיינות ש'התקיימה' בבית הדין (הבינלאומי) של אלכסנדר הגדול: "באו בני מצרים לדון עם ישראל לפני אלכסנדרוס מוקדון וטענו: 'וְהָיָה כִּי תֵלְכוּן אֶת חַן הָעַם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וַיִּשְׁאַלוּם' (שמ' יב:לו) – תנו לנו כסף וזהב שנטלתם ממנו. אמר גביהא בן פסיסא... תנו לנו שכר עבודה של ששים ריבוא, ששיעבודתם במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה".⁹

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא

לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של

אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע

בדוא"ל.

[f](#) הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

בנסעם משם המיטלטלים והקרקעות, אבל איך יצווה ה' מעשה רמייה? והלא הציווי הזה היה עושה רושם קשה ורע בלב בני ישראל, כי מזה ילמדו לשון תרמית וישחיתו מעלליהם... אבל בהפך, נרשם בנפשם כי ה' ישיב לאיש כפועלו, ויעניש הרעים והמתאכזרים על רעיהם... ועם השחרור מגיעה להם ההענקה, כך דורש החוק, כלומר כך דורש הצדק המוחלט".

מ"ד קאסוטו: "הפירוש הנכון מבחינה אובייקטיבית יוצא... על שילוח העבד העברי אחר שנות עבודתו. כתוב כאן: וְהָיָה כִּי תֵלְכוּן לֹא תֵלְכוּ רִיקָם, וכתוב שם וְכִי תִשְׁלַחְנוּ חֶפְשִׁי מֵעַמְּךָ לֹא תִשְׁלַחְנוּ רִיקָם. העניק תעניק לו מצאנך... (דב' טו:יג-יד)".⁶

ד. הכלים נלקחו בתור שכר עבודה

ספר היובלים⁷ (המאה ה' לפנה"ס, יח): "וביום החמשה עשר אסרנוהו (את השטן), לבל ילשין על בני ישראל ביום אשר בו ישאלו כלים ושמלות מאנשי מצרים כלי כסף וכלי זהב וכלי נחושת. ויבזו את מצרים תחת העבדות אשר העבידום בכח. (יט) ולא הוצאנו את בני ישראל ממצרים ריקם".

פילון האלכסנדרוני (ראשית המאה א' לספירה):⁸ "כי לקחו אתם שלל רב... לא מתוך אהבת בצע, או כפי שיאמר המאשים, מתוך חמדת נכסי הזולת – מניין להם זו? – אלא ראשית כול נטלו בזה את השכר המגיע להם בעד עבודתם כל הזמן"; שנית... (ראו להלן, גישה ו).

רד"ק: "וְאַחֲרַי כֵּן יֵצְאוּ בְרַכְשׁ גְּדוֹל" (בר' טו:יד) – אחרי תשלום ארבע מאות שנה יצאו מן העבודה בממון רב חלף עבודתם אשר עבדום".

חזקוני: "וַיִּשְׁאַלְהָ אִשָּׁה" – במתנה גמורה... כלי כסף וכלי זהב ושמלת לכבוד החג שתחוגו לי במדבר. וְנִצַּלְתֶּם אֶת מִצְרַיִם" (שם) – בשכר שעבוד עבודת פרך".

אברבנאל: "וגם על הדבר הזה כתב הר"ן שגזר הבה"ה בו כדי שבעבורו ירדפו המצרים אחרי בני ישראל ויהיו נטבעים בים סוף וסיבה נכונה היא. האמנם במעמד בין הבתרים כבר נאמר וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנֹכִי, ואח"כ "יֵצְאוּ בְרַכְשׁ גְּדוֹל", ולכן אין המלט מהיות הדבר הזה להם חלף עבודתם".

ה. פיצוי כנגד הבתים והרכוש שהשאירו במצרים

חזקוני: "במקום שהניחו ישראל בתיהם ושדותיהם וכליהם שלא יכלו לשאת עמהם... ואין עליהם להשיב להם את מה ששאלו, שהרי הניחו להם בתיהם ושדותיהם וכליהם".

אברבנאל: "...ובזה יהיה לישראל שכר חלף כלי בתיהם הכבדות אשר יעזבו בבתיהם לשכניהם. וזה אומר וְנִצַּלְתֶּם אֶת מִצְרַיִם" (שמ' ג:כב), שיהיה לכם התנצלות גדולה לפני כל מי שיגנה פועל זה, מפני שכבר עזבתם אצלם כל נכסיכם וגם מפני השעבוד שנשתעבדו בכם ואין התנצלות גדולה מזו".

המלבי"ם: "...שצוה שתשאל אשה משכנתה... שבזה לא היה דרך גזל, כי השכנים יקחו להם בעבור

9 לפני כעשרים שנה פורסם שדיקן פקולטה למשפטים במצרים הגיש תביעה לבית הדין הבינלאומי בהאג נגד העם היהודי, ותבע את השבת הרכוש שנגנב ממצרים שעלה לסכומים דמיוניים (כללו הצמדה וריבית של 3000 שנה)...

6 פירוש על ספר שמות, עמ' 27.

7 מן הספרים החיצוניים שלא נכללו במקרא העברי. ראו מהדורת כהנא, מח, טו-יט.

8 בספרו על חיי משה, ספר א.